

МУЗИКА. ЕСТЕТИКА

УДК 78. 071.1(477):378.016
DOI: 10.37026/2520-6427-2022-111-3-112-116

Тетяна КРИЖАНОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри історії, теорії музики
та методики музичного виховання Інституту мистецтв
Рівненського державного
гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0002-9072-5288
e-mail: kryzhanovska.tetyana@gmail.com

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ЛИСЕНКА У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА

Анотація. Запропоноване дослідження має на меті висвітлити окремі методичні аспекти (на рівні принципів, методів, видів навчальної діяльності) професійно орієнтованого використання творчості М. Лисенка в контексті курсу «Історія музики», зокрема у ролі базового контексту обрано означений освітній курс для закладів вищої освіти. Обґрунтовано зміст поняття «педагогічний потенціал», що тлумачиться як внутрішні можливості дидактичного матеріалу, необхідні для виявлення, педагогічної інтерпретації та спрямування задля реалізації цілей дидактичного процесу. Основну увагу зацентовано на навчально-розвивальному та виховному потенціалі творчості видатного українського композитора-класика.

Запропоновано методику реалізації педагогічного потенціалу творчості митця в курсі «Історія музики», орієнтовану на професійну структуру вчителя мистецтва, до якої входять особистісна,

загальнопедагогічна, спеціальна мистецька складові.

На конкретних фрагментах запропонованої методики авторка переконує, що творчості М. Лисенка притаманна потужна педагогічна енергетика, важлива для становлення майбутніх учителів мистецтва. Дотримання дидактичних принципів практичної спрямованості, мистецької інтеграції, варіативності тощо, використання активних методів навчання сприяє результативному вирішенню навчально-розвивальних і виховних цілей курсу «Історія музики», зокрема у процесі вивчення саме творчості М. Лисенка. Окреслені методичні підходи дозволяють активізувати розвиток основних складових професійної діяльності вчителя мистецтва.

Ключові слова: композитор Микола Лисенко, педагогічний потенціал, учитель мистецтва, історія музики, навчально-розвивальний та виховний потенціал творчості видатного композитора.

Tetyana KRYZHANOVSKA,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of History,
Music Theory and Methods of Music Education,
of Institute of Arts, Rivne State Humanitarian University,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9072-5288
e-mail: kryzhanovska.tetyana@gmail.com

METHODOLOGICAL ASPECTS OF REALIZING THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF MYKOLA LYSENKO'S CREATIVITY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ART TEACHERS

Abstract. The proposed study aims to highlight certain methodological aspects (at the level of principles,

methods, types of educational activities) of the professionally oriented use of Mykola Lysenko's work in the context

of the «History of Music» course. The context of the educational course for higher education institutions «History of Music» was chosen as the base.

The content of the concept of «pedagogical potential» is substantiated. It has been interpreted as the internal capabilities of the didactic material, that is necessary for identification, pedagogical interpretation and direction in order to realize the goals of the didactic process. It has been focused attention on the educational and, developmental potential of the work of the outstanding Ukrainian classical composer Mykola Lysenko.

The author offers a method of realizing the pedagogical potential of an artist's creativity in the History of Music course, with focus on the professional structure of an art teacher, which includes personal, general pedagogical, and special artistic components.

Based on specific fragments of the proposed methodology, the author convinces: Mykola Lysenko's work has a powerful pedagogical energy, which is important for the formation of future art teachers. Compliance with the didactic principles of practical orientation, integrity, artistic integration, variability, etc. Using of active learning methods contributes to the effective solution of educational and developmental (methods of thematic reference books, thematic variation, «emotional charge», didactic excursion, modeling of professional situations, etc.), educational (example methods, professional guidelines) goals of the «History of Music» course, in particular in the process of studying the work of Mykola Lysenko.

The specified methodical approaches allow to intensify the development of the main components of the professional activity of an art teacher.

Key words: composer Mykola Lysenko, pedagogical potential, art teacher, history of music, educational and developmental potential of Mykola Lysenko's creativity.

Постановка проблеми. Сьогодення України демонструє гостру необхідність збереження вітчизняної культурної спадщини. Зважаючи на це, сучасна мистецька освіта здійснює пошук ефективних засобів впливу на духовну сферу молоді, її творчий потенціал, розвиваючи здатність до примноження національної культури. Значні можливості щодо вирішення окреслених завдань притаманні українському музичному мистецтву, адже творчість таких вітчизняних композиторів, як М. Дилецький, Д. Бортнянський, М. Леонтович, Б. Лятошинський та ін., щедро збагатили музичну скарбницю людства висотами національного музичного мистецтва. Світових вершин сягнула і творчість засновника української класики М. Лисенка, 180-річчя від дня народження якого вшануємо у 2022 році.

«Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього...», – саме цей крилатий вислів М. Рильського, Лисенкового вихованця, якнайточніше орієнтує сучасних педагогів на необхідність виявлення та реалізації освітнього потенціалу творчості видатного композитора в контексті завдань шкільної мистецької освіти.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Творча спадщина М. Лисенка, різновекторність його культурної діяльності широко досліджується вітчизняною музикологією (Л. Архімович, Т. Булат, М. Гордійчук, О. Лисенко, М. Чуєва та ін.).

Науковці О. Козаренко, М. Лисенко-молодший, Т. Прокопович, Р. Скорульська та ін. наголошують на виключній актуальності творчості композитора як носія національних музичних традицій. Так, О. Лисенко, підкреслюючи особливий громадський пафос творчості митця, зауважує: «Тим-то наш допитливий сучасник і тягнеться сьогодні до Лисенка, переймає у нього все, чого варто вчитися» (Лисенко, 1968, с. 4).

Освітні ідеї митця активуються та творчо розвиваються вітчизняною музичною педагогікою (Г. Ковальова, О. Коренюк, М. Кузьмін, О. Михайличенко, О. Нижник, С. Процик, Р. Саміленко та ін.). Учені акцентують увагу на таких базових положеннях Лисенкової методики, як опора української мистецької освіти на національний фольклор, дієвість дидактичної різномистецької інтеграції, необхідність домінування активного навчання та ін., що є особливо перспективними в умовах нової української школи. Водночас освітній потенціал творчості М. Лисенка, шляхи його ефективної реалізації, зокрема у процесі фахового становлення вчителя мистецтва, нині потребують глибокого вивчення та обґрунтування.

Мета статті – висвітлити окремі методичні аспекти, передусім на рівні принципів, методів, видів навчальної діяльності, професійно зорієнтованого використання творчості Миколи Лисенка в контексті курсу «Історія музики».

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що мистецтво, зокрема й музичне, справляє різнобічний вплив на особистість. За цих умов мистецька освіта як «процес навчання, виховання, самовиховання особистості засобами мистецтва» (Кремень, 2008, с. 504) не лише надає знання і вміння, а й є універсальним засобом «особистісного розвитку на основі індивідуальних здібностей, естетичних потреб та інтересів» (Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, 2014). У зв'язку з цим завдання вчителя – «застосувати потужний потенціал мистецтва задля цілісного розвитку особистості» (Лупак, 2020, с. 2).

Категорію «потенціал» трактують як «сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил та ін., що можуть бути використані в будь-якій галузі, діяльності, сфері; приховані здатності, сили для будь-якої діяльності, що можуть виявитися за певних умов» (Бусел, 2005, с. 1087). Таким чином, педагогічний потенціал – це передусім внутрішні можливості, енергія, сила, що містить дидактичний матеріал, і які слід виявити та спрямувати на реалізацію базових елементів дидактичного процесу, зокрема цілей.

Основними категоріями цілей навчання, на думку І. Малафійка, є знання, вміння та навички, досвід творчої діяльності, емоційно-оцінкове ставлення, характеристики особистості (Малафійка, 2005, с. 135–164). У процесі класифікації цілей освіти вчений диференціює такі групи, як політехнічна, навчальна, розвивальна, виховна, навчально-цільова (Малафійка, 2005, с. 167).

Музичне мистецтво як важлива змістовна складова шкільного інтегрованого курсу «Мистецтво» володіє ефективною педагогічною спрямованістю, тобто навчально-розвиваючим та виховним потенціалом, результативну реалізацію якого має забезпечити вчитель.

Останній згідно з Концепцією «Нова українська школа» (2016) покликаний «допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем та учнем...». Крім того, вчитель мистецтва, як стверджує О. Комаровська, не тільки виконує завдання художньо-естетичного розвитку особистості, а ще й формує її «як творця культури життя в цілому – в усіх сферах, що якнайкраще сприяє самопізнанню, необхідному сучасній людині в її пошуках духовності» (Комаровська, 2017, с. 10).

Нас у цьому контексті насамперед цікавлять освітні можливості творчості М. Лисенка, що виявляються, інтерпретуються, реалізуються майбутніми вчителями мистецтва у процесі опанування курсу «Історія музики». Викладаючи означену дисципліну, пам'ятаємо про специфіку контингенту здобувачів вищої музично-педагогічної освіти, до якого входять як випускники дитячих мистецьких, музичних шкіл та студій, музичних, педагогічних коледжів, так і студенти, попередня освіта яких обмежується шкільними уроками мистецтва (музики). Щоб запобігти порушенню наступності та спадковості освітніх ланок «школа – коледж – заклад вищої освіти», дотримуємося принципу варіативності змісту, методів, видів навчальної діяльності, зокрема урізноманітнюємо типи завдань для самостійної роботи (передбачаємо, зокрема, навчальні, виконавські, науково-дослідні, фахові). Їхня обов'язковість та вибірковість зумовлюється попереднім музично-історичним досвідом здобувачів вищої освіти, готовністю до виконання, особистими інтересами. Водночас дотримуємося принципу практичної спрямованості курсу, орієнтуючись на особливості професії вчителя мистецтва. Серед таких особливостей дослідниця О. Олексюк виокремлює такі: конструктивно-проектувальна, організаційно-управлінська, саморегуляційна, комунікативна, дослідницька, художньо-творча (Олексюк, 2006, с. 165–169). На нашу думку, доречним є структурне узагальнення, а саме особистісної, загальної педагогічної та спеціальної мистецької складових цієї професії. Мистецька складова музично-педагогічного професіоналізму, з точки зору Т. Бешапошникової та С. Школьник, передбачає сформованість комплексу теоретичних знань, практичних умінь у різноманітній музичній діяльності: виконавській (вокальній та інструментальній), диригентській, теоретичній, етнографічній та ін. (Бешапошнікова, Школьник, 2014, с. 13).

Наведемо приклади застосування методики фахового формування майбутнього вчителя мистецтва в курсі «Історія музики» на основі творчості М. Лисенка.

Розкриваючи тему «М. В. Лисенко як засновник вітчизняного класичного музичного мистецтва», працюємо над наскрізною проблемою – «Цілі шкільної мистецької освіти, які можна реалізувати, звернувшись до творчості М. Лисенка». За цих умов дотримуємося принципу цілісності, тобто єдності навчання, розвитку та виховання особистості.

Навчальні цілі, тобто набуття мистецьких знань, умінь і навичок щодо їхнього застосування, за нашими спостереженнями, ефективно вирішуються, зокрема, у процесі укладання тематичних довідників, серед яких варто виокремити такий, як «Жанри творчості М. Лисенка: традиції, новачі».

Звертаючись до кантати М. Лисенка «Радуйся, ниво неполитая» на вірш Т. Шевченка, пригадуємо зміст понять «українська обрядова пісенність», «кант», «партесний концерт», «церковна та світська кантати», «духовний хоровий концерт», «кантата-поема», «славильна кантата» та ін., що дає змогу вибудувати історичну ретроспективу становлення цього жанру вокально-хорової музики.

Знайомлячи студентів із жанром солоспіву у творчості композитора, порівнюємо зміст понять «пісня», «романс», «солоспів» за критеріями: історія зародження, функції, особливості зв'язку музики з поетичним текстом, риси мелодії, супроводу, форми тощо; формуємо зміст таких новаторських вокальних жанрів, як «солоспів-монолог» («Доля»), «солоспів-пейзаж» («Садок вишневий коло хати»), «солоспів-дума» («У неділю вранці-рано») на слова Т. Шевченка, а також «романтичний солоспів» («Безмежне поле») на слова І. Франка та ін.

Суттєво активізують засвоєння навчального матеріалу такі різновиди музичної діяльності, як сольфеджування, диригування, вокальне та інструментальне виконання музичних фрагментів. Водночас пропонуємо «шкільні» форми роботи, що інтегруються у процес музичного сприймання, наприклад, пластичну імпровізацію, співвиконання (ритмізовану декламацію окремих поетичних фраз), створення супроводу-остинато тощо.

Реалізуючи різнобічний особистісно розвивальний потенціал музики М. Лисенка, пам'ятаємо, що метою шкільної мистецької освіти є художньо-естетичний та цілісний особистісний розвиток учня. Зважаючи на це, пригадаємо слова В. Черкасова, який метою музичної освіти бачить «... процес формування музичної культури молоді ... (у вузькому розумінні) як складової духовної культури особистості (у широкому значенні)» (Черкасов, 2014, с. 151). І вузький, і широкий вектори передбачають системність, а отже, цілісність особистісного розвитку. Пам'ятаючи про це, орієнтуємося на розвивальний вплив на пізнавальну, емоційну, діяльну сфери свідомості зростаючої особистості. Наприклад, розвиваючи професійне мислення майбутнього вчителя, використовуємо методи порівняння, художньо-педагогічного аналізу, узагальнення тощо. Так, порівняння згаданої вище кантати М. Лисенка з однойменним твором сучасних композиторок-виконавиць Лесі та Галини Тельнюк дозволило поглибити поняття «авторський стиль», активізувати пошук та художньо-педагогічний аналіз сучасних варіантів музичної інтерпретації поезій «Кобзаря» Т. Шевченка.

Узагальнюючи зміст розділу курсу, пропонуємо його тематичне варіювання в контексті шкільного уроку мистецтва. Вважаємо, що з метою зацікавлення учнівської аудиторії тема може формулюватися нестандартно, проблемно, стимулюючи пошук, роздум, діалог, наприклад: «Микола Лисенко: великий чи видатний?», «Чи є сучасними твори М. Лисенка?», «Урок мистецтва від Миколи Лисенка», «Лисенкові музичні розповіді» та ін. Нагадаємо, що визначення учнями теми уроку мистецтва в діалозі з учителем є одним із проявів активного навчання, а також навчального партнерства, проголошеного Новою українською школою. Такий методичний підхід розвиває і в учнів, і в

майбутніх учителів відчуття причетності до творення освітнього процесу.

Принцип емоційної спрямованості освітнього процесу як чинник емоційно-ціннісного розвитку особистості зумовив формулювання завдання з пошуку засобів стимулювання емоційної небайдужості на уроці мистецтва, активізації інтересу до постаті М. Лисенка. Застосований метод «емоційного заряду» був покликаний «розкрити перед учнями ставлення вчителя до твору мистецтва, що вивчається» (Шолокова, 2016, с. 4). Засобом його реалізації є музичні та поетичні епіграфи, музичні колекції настроїв, музичні «рецепти» від композитора та інші види зорієнтованої на школяра навчальної роботи.

Принцип поєднання національного та регіонального мистецького контексту дозволив здійснити розвивальний вплив на творчий потенціал майбутніх учителів. Використовуючи елементи музейної педагогіки у методах дидактичної екскурсії, репортажу тощо, моделюємо уявну ситуацію – «Твори, що «були задумані» М. Лисенком на Рівненщині». Підставою для цього може слугувати відомий біографічний факт про відвідування композитором нашого міста дорогою на навчання до Лейпцига у 1867 р. Ми припускаємо, що композитор міг побувати в різних куточках нашого краю, почути цікаві оповіді наших земляків. Його враження з часом спричинили появу низки музичних творів, серед яких – опера «Тарас Бульба» (споглядання споруд Дубенського замку та палацу Любомирських); опера «Майська ніч» (ознайомлення з давніми українськими обрядами північної Рівненщини); солоспів «Ой чого ти почорніло, зелене поле» на слова Т. Шевченка (відвідування поля Берестецької битви і козацьких могил у с. Пляшева); «Молитва за Україну» на слова О. Кониського (споглядання споруди Свято-Успенської церкви у м. Рівному) та ін.

Реалізуючи виховний потенціал творчості М. Лисенка, звертаємося до особистості митця, окремих промовистих фактів із його біографії, адже мистецька образність якнайкраще відображає риси світогляду, характер автора. Наприклад, укладаємо довідничок життєвих фактів-цікавинок, які можуть стати для школярів взірцем для наслідування.

Особливий інтерес виявляють студенти до матеріалів, в яких описано родовід М. Лисенка, його ставлення до свого коріння. Зокрема, звучать родинні перекази про його славних предків-воїнів Вовгуру Лиса та Булюб-пашу. Привертає увагу здобувачів освіти і така важлива риса характеру композитора, як вірність дружбі з побратимами Т. Рильським, М. Драгомановим, М. Старицьким, яку він проніс через усе своє життя. Була відмічена висока ретельність та результативність процесу здобування освіти митцем – науковцем-біологом, композитором, піаністом. Прозвучала пропозиція щодо внесення «Музики до «Кобзаря» Т. Шевченка» як унікальної вокально-хорової авторської серії творів до довідника «Світові рекорди Гіннеса». Особливу увагу було приділено колу знайомих Миколи Віталійовича, до якого увійшли виключно прогресивні митці-патріоти XIX ст. Шляхом створення проєктів «Світлина із сімейного альбому М. Лисенка» була представлена панорама мистецького життя України другої половини XIX ст.

Вважаємо, що творчий портрет М. Лисенка як композитора, педагога, науковця, виконавця, громадського діяча концентрує в собі різні грані прояву професіоналізму сучасного вчителя мистецтва, діяльність якого включає теоретичний, методичний, виконавський, науково-дослідний, просвітницький, громадський та інші напрями. Цінним джерелом орієнтирів на шляху становлення майбутнього вчителя вважаємо віднайдені студентами спогади Лисенкових сучасників щодо особливостей його професійної діяльності, наприклад: 1) «У Лисенка була якась особлива техніка праці з голосистими, але ... некваліфікованими співаками ... , в дуже короткий час він умів їх довести до високого ступеня досконалості» (Ревуцький, 1968, с. 530) – про педагогічну діяльність композитора; 2) «Яка сила і краса звука!» (Ревуцький, 1968, с. 530) – про захоплену реакцію на фортепіанне виконавство М. Лисенка; 3) «Він мав значний вплив на гурт співаючих людей, ... то ліва, то права рука на секунду якусь одривалась од інструмента, щоб подати ... знак. Променисті його очі сяяли вогнем, і вся сила його темпераменту виливалася з них ...» (Ревуцький, 1968, с. 531) – про хормейстерську роботу М. Лисенка, що може бути гідним взірцем для хорової роботи вчителя з класом або шкільним хором; 4) «Коли він виконував свої і взагалі українські речі, він надавав їм щось надзвичайне, якое євшан-зілля... В житті лагідний, ласкавий, за роялем – Віщий Боян» (Старицька-Черняхівська, 1968, с. 309) – про глибоку виразність гри Лисенка-піаніста. Таким чином, виявляючи та активуючи педагогічний потенціал творчості М. Лисенка, зі студентської лави сприяємо професійному становленню майбутнього вчителя мистецтва.

Висновки. Зважаючи на викладене у дослідженні, зазначимо, що творчості Миколи Віталійовича Лисенка, класика українського музичного мистецтва другої половини XIX ст., притаманна потужна педагогічна енергетика, така необхідна нині для становлення майбутніх учителів мистецтва. Дотримання принципів мистецької освіти (інтеграції, варіативності, емоційної спрямованості, поєднання національного та регіонального мистецького контекстів тощо), використання активних методів навчання сприяють результативному вирішенню навчально-розвивальних (методи довідників, тематичного варіювання, «емоційного заряду», дидактичної екскурсії, моделювання професійних ситуацій та ін.), виховних (методи прикладу, професійних орієнтирів) цілей курсу «Історія музики». Окреслені нами методичні аспекти дозволяють якнайповніше вплинути на розвиток особистісної, загальнопедагогічної, спеціальної мистецької складових професії вчителя мистецтва.

Перспективи подальших досліджень. Оскільки у межах представленої публікації складно розглянути можливості впливу творчості М. Лисенка на всі складові фахової діяльності майбутнього вчителя мистецтва, предметом подальших наших досліджень в означеному напрямі є розгляд шляхів такого впливу на його професійний саморозвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Лисенко, О. М. (1968). Передмова. *М. В. Лисенко у спогадах сучасників* / за ред. О. Лисенка, Р. Пилипча. Київ: Музична Україна. С. 3–6.

Кремень, В. Г. (2008). Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер. 1040 с.

Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. (2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1_11290-04#Text (дата звернення: 24.06.2022).

Лупак, Н. М. (2020). Сучасні вимоги до вчителя мистецтва. *Мистецтво та освіта*. Київ: Педагогічна думка. № 3 (97). С. 2–6.

Великий тлумачний словник сучасної української мови. (2005) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун. 1728 с.

Малафіїк, І. В. (2005). Дидактика: навчальний посібник. Київ: Кондор. 397с.

Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 07.07.2022).

Комаровська, О. А. (2017). Мистецька освіта: передчуття змін і готовність вчителя до них. *Мистецтво та освіта*. Київ: Педагогічна думка. № 3 (85). С. 10–15.

Олексюк, О. М. (2006). Музична педагогіка: навчальний посібник. Київ: КНУМіМ. 188 с.

Бєшапошнікова, Т. В., Школьнік, С. Я. (2014). Сучасні вимоги до методичної підготовки вчителя музичного мистецтва. *Актуальні питання мистецької педагогіки: зб. наук. праць / за ред. І. М. Шпоробури. Хмельницький: ХГПА. № 3. С.11–17.*

Черкасов, В. Ф. (2014). Теорія і методика музичної освіти: підручник. Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка. 528 с.

Шолохова, О. П. (2016). Науково-методичні засади удосконалення процесу навчання учнів на уроках світової художньої культури. *Мистецтво та освіта*. Київ: Педагогічна думка. № 1 (79). С. 2–5.

Ревуцький, Д. (1968). М. В. Лисенко – хоровий диригент. *М. В. Лисенко у спогадах сучасників / за ред. О. Лисенка, Р. Пилипчука*. Київ: Музична Україна. С.528–533.

Старицька-Черняхівська, Л. (1968). Спогади про М. В. Лисенка. *М. В. Лисенко у спогадах сучасників / за ред. О. Лисенка, Р. Пилипчука*. Київ: Музична Україна. С. 292–316.

REFERENCES

Lysenko, O. M. (1968). Preambula [Preamble]. *M. V. Lysenko u spohadakh suchasnykiv / za red. O. Lysenka, R. Pylypchuka*. Kyiv: Muzychna Ukraina. S. 3–6. [in Ukrainian].

Kremen, V. H. (2008). Entsiklopediia osvity [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian].

Kontseptsiia khudozhno-estetychnoho vykhovannia uchniv u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [The concept of artistic and aesthetic education of students in international educational institutions]. (2014).

URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1_11290-04#Text (data zvernennia: 24.06.2022). [in Ukrainian].

Lupak, N. M. (2020). Suchasni vymohy do vchytelia mystetstva [Modern requirements for art teachers]. *Mystetstvo ta osvita*. Kyiv: Pedahohichna dumka. № 3 (97). S. 2–6. [in Ukrainian].

Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. (2005). Kyiv; Irpin: Perun. 1728 s. [in Ukrainian].

Malafiik, I. V. (2005). Dydaktyka [Didactic]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Kondor. 397 c. [in Ukrainian].

Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform]. (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (data zvernennia: 07.07.2022). [in Ukrainian].

Komarovska, O. A. (2017). Mystetska osvita: peredchuttia zmin i hotovnist vchytelia do nykh [Art education: anticipation of changes and teachers' willingness to them]. *Mystetstvo ta osvita*. Kyiv: Pedahohichna dumka. № 3 (85). S. 10–15. [in Ukrainian].

Oleksiuk, O. M. (2006). Muzychna pedahohika [Musical pedagogy]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: KNUMiM. 188 s. [in Ukrainian].

Beshshaposhnykova, T. V., Shkolnik, S. Ia. (2014). Suchasni vymohy do metodychnoi pidhotovky vchytelia muzychnoho mystetstva [Modern requirements for methodical training of music teachers]. *Khmelnytskyi: KhHPA. № 3. S.11–17.* [in Ukrainian].

Cherkasov, V. F. (2014). Teoriia i metodyka muzychnoi osvity [Theory and methodology of music education]: pidruchnyk. Kirovohrad: RVV KDPU im V.Vynnychenka. 528 c. [in Ukrainian].

Shholokova, O.P. (2016). Naukovo-metodychni zasady udoskonalennia protsesu navchannia uchniv na urokakh svitovoi khudozhnoi kultury [Scientific and methodological principles of improving the process of teaching students in the lessons of world artistic culture]. *Mystetstvo ta osvita*. Kyiv: Pedahohichna dumka. № 1 (79). S. 2–5. [in Ukrainian].

Revutskyi, D. (1968). M. V. Lysenko – khorovy dyryhent [M.V. Lysenko in the memories of contemporaries]. *M. V. Lysenko u spohadakh suchasnykiv / za red. O. Lysenka, R. Pylypchuka*. Kyiv: Muzychna Ukraina. S. 528–533. [in Ukrainian].

Starytska-Cherniakhivska, L. (1968). Spohady pro M. V. Lysenka [M. V. Lysenko in the memories of contemporaries]. *M. V. Lysenko u spohadakh suchasnykiv / za red. O. Lysenka, R. Pylypchuka*. Kyiv: Muzychna Ukraina. S. 292–316. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 18.07.2022